

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕФЕКТИВНОГО РОЗВИТКУ ТА ФУНКЦІОНУВАННЯ КООПЕРАТИВНИХ ФОРМУВАНЬ В СІЛЬСЬКОМУ ГОСПОДАРСТВІ

Досліджено стан розвитку кооперації в окремих країнах та обґрунтовано необхідність розвитку кооперації як важливого фактора розширеного відтворення аграрної сфери України.

Ключові слова: кооперація, аграрна сфера, сільськогосподарські кооперативи.

Постановка проблеми. Пріоритетними напрямками економічної політики держави є забезпечення населення продуктами харчування. Зміцнення продовольчої безпеки країни залежить від діяльності усіх ланок інфраструктури продовольчого ринку, ефективності господарювання сільськогосподарських товаровиробників, де вагоме місце належить розвитку кооперативних процесів.

На сьогоднішній день 80 відсотків сільськогосподарської продукції виробляється в особистих селянських господарствах, які практично не мають каналів збуту сільськогосподарської продукції. Зважаючи на реальне місце дрібних виробників у ринковому середовищі, важливим принципом ефективного господарювання, є добровільне об'єднання для спільної діяльності. Високорозвинені країни такі як Франція, Німеччина, Канада, Польща та інші розв'язали проблему реалізації шляхом заготівельно-збутової інфраструктури на засадах кооперації, яка має такі переваги, як масштабність виробництва, диверсифікації діяльності, залучення кредитів та інвестицій з високим рівнем окупності, що дає змогу отримувати ефект не лише від виробництва, але й від переробки та реалізації продукції.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Фундаментальні та прикладні аспекти досліджуваної проблеми відображені у наукових працях вітчизняних та зарубіжних вчених дослідників кооперативного руху, таких як: Зіновчука В.В., Нечипоренко О.М., Березіна О.В., Дейнеко Л.В., Пантелеймоненка А.О., Маліка М.Й. Враховуючи зарубіжний досвід та багатий власний досвід, однак з ідеологічних мотивів недооцінений, закономірно ставити питання про відродження української кооперації.

Метою статті є дослідження стану кооперативних підприємств та визначення шляхів покращення їх діяльності.

Проблеми забезпечення продуктами харчування ринку України, зміцнення продовольчої безпеки країни залежить від ефективності діяльності усіх ланок інфраструктури національного ринку, де вагоме місце належить кооперації України.

Високорозвинені країни підтримують високий рівень самозабезпечення продовольством: США, Франція – більше 100%, Німеччина – 93, Італія – 78% [1]. Критерієм продовольчої незалежності країни у світі визначається рівень задоволення потреб у продовольстві за рахунок власного виробництва не менше 80% і не більше 30% - за рахунок його імпорту [2].

Рівень самозабезпечення України продуктами харчування у 2011 році становив: м'ясо та м'ясопродукти – 100%, зерно – 110%, яйця -104%, молоко та молокопродукти – 105%, овочі – 100%. Оцінка продовольчої безпеки визначає здатність країни забезпечити населення основними видами продовольства відповідно до стандартів та норм. За 2011 рік в середньому одна особа споживала менше за існуючі норми м'яса – на 35 кг, молока та молокопродуктів – на 145 кг, плодів та ягід – на 48 кг, яєць – на 40 шт.

Однією з причин такого стану є поступове зменшення виробників сільськогосподарської продукції. За період 2009-2011 рр. загальна кількість суб'єктів сільськогосподарського виробництва зменшилася (табл. 1).

Як видно з таблиці, кооперативи становлять лише 4% від загальної кількості підприємств. Сільськогосподарські виробничі кооперативи становлять незначну частку серед виробників. Проте поступове збільшення їх кількості підтверджує можливість використання кооперації як важливого потенціалу відтворення виробничих відносин, що створює базу економічного зростання.

Таблиця 1. Організаційно-правові форми господарювання у сільському господарстві

Організаційно-правові форми господарювання	Роки					
	2009 р.		2010 р.		2011 р.	
	Усього	Питома вага в загальній кількості	Усього	Питома вага в загальній кількості	Усього	Питома вага в загальній кількості
Приватні (приватно-орендні) підприємства	10057	12	10219	12	10202	12
Селянські (фермерські) господарства	47605	55	47840	55	47958	56
Акціонерні товариства	2183	2,5	1987	2	1819	2
Сільськогосподарські кооперативи	3552	4	3434	4	3227	4
в тому числі сільськогосподарські виробничі кооперативи	1330	1,5	1361	2	1390	1
Інші	22065	25	21726	25	21377	25
Всі категорії господарств	86792	100	86567	100	85973	100

Кооперація пройшла тривалий час історичних випробувань. Перше споживче товариство було створене 170 років тому в Англії в містечку Рочделі, яке будувало свою роботу на принципах, що кардинально відрізнялися

від попередніх. Принципи кооперації поширювалися в ринковому середовищі і були офіційно затверджені Міжнародним кооперативним альянсом, які знайшли широке відображення в країнах ринкової економіки (рис. 1).

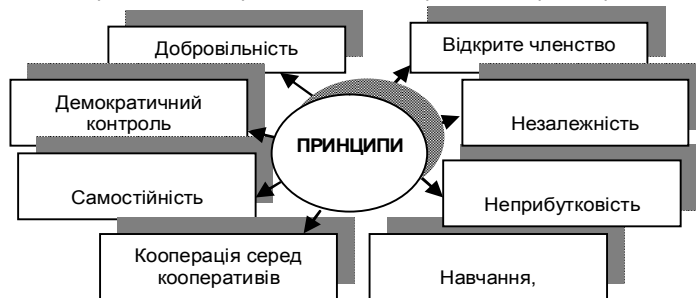

Рис. 1. Кооперативні принципи

Весь час точиться суперечка про чистоту принципів і існує загроза перетворити кооперативні утворення в суто комерційні структури, нав'язати їм правила гри інших форм господарювання. Вітчизняна кооперація зробила вагомий внесок в теорію і практику світового кооперативного руху, підтвердивши готовність будувати роботу на загальноприйнятих принципах.

Характерним прикладом може служити розвиток обслуговуючої кооперації в 20-30 роках минулого століття. Вагомою постаттю в кооперативному русі був Андрій Палій, який працював виконавчим директором молочарського кооперативу „Маслосоюз” на Галичині, до складу якого входило 136 районних молочарських кооперативів, які об'єднували 205 тисяч членів, успішно експортував своє продукцію до Австрії, Данії та інших країн із високорозвинутою молочарською галуззю [3].

Кооперативний рух А. Палія розглядає як ідею „згуртування слабших одиниць протиставиться проявом визиску господарювання зі сторони сильних капіталістичних структур”, а молочарський кооператив було створено з метою дати можливість дрібним виробникам збувати своє молоко за вищими цінами, ніж у посередників чи приватних молочарень.

Кооперативне утворення сильне, насамперед, свідомістю своїх членів. Прозорість у діяльності організацій та можливість постійного діалогу між усіма членами кооперативу і його виконавчими органами є одним із головних факторів, що сприяють утвердженню в колективі атмосфери гармонії у стосунках між усіма членами влади.

Для кінця XIX і протягом XX ст. характерним було стрімке зростання кількості сільськогосподарських кооперативів у багатьох країнах світу, розширення напрямів їх діяльності з одночасним поглибленням спеціалізації, отримання кооперативними товариствами рис підприємств сфери бізнесу, формування регіональних і галузевих та перших національних об'єднань кооперативів, відкриття центральних банківсько-кредитних кооперативних установ, прийняття перших законів та інших нормативно-правових актів про кооперацію, розбудова кооперативного руху в міжнародному масштабі. Розвиток кооперації сприяв позитивним змінам в організаційній структурі сільського господарства багатьох країн, особливо Німеччини, Швеції, Данії, Голландії, Ірландії, Італії, Австрії, Швейцарії, США, Японії. Деяко меншим на початку цього періоду, але згодом також позитивним був вплив кооперації на сільське господарство Англії, Канади, Росії, Франції, Іспанії, Бельгії, Норвегії, Фінляндії, Аргентини, Австралії, Нової Зеландії та інших країн. З'явилися галузі, де кооперація товаровиробників відбувалася швидшими темпами, наприклад, серед виробників молока, м'яса, овочів, фруктів, зерна, у закупівельно-постачальницькому бізнесі. Кооперативи ставали власниками дочірніх підприємств, починали виходити на міжнародний ринок продовольства, виявили себе достатньо конкурентоспроможними у протистоянні посередницькому бізнесу.

Розвитку кооперації в окремих країнах і регіонах дозволили визначити не тільки сприятливі для цього умови, але й фактори, що стримували поширення кооперації у сільському господарстві. До таких факторів можна віднести нестачу стартового капіталу для організації кооперативу через низький рівень накопичення дрібнотоварних селянських і фермерських господарств, недоступність кредитних ресурсів, негативне ставлення селян до кооперації через низький рівень їх освіти і поінформованості, відсутність або недосконалість відповідного законодавства. Однак по мірі подолання цих та інших перешкод сільськогосподарська кооперація дедалі поширювалася в окремих країнах.

Творячи сприятливу атмосферу розвитку кооперативного руху, держава тим самим продуктивним і порівняно дешевим шляхом забезпечувала макроекономічну стабілізацію за простою дефініцією: “Стабільний аграрний сектор - стабільний аграрний ринок

- стабільна національна економіка”. Сільськогосподарські товаровиробники впевнилися, що завдяки кооперативам можливо загальмувати гніт кризи і вижити за нелегких обставин. Це посилювалося відчуттям підтримки з боку держави. Такою дією можна роз'яснити розвиток кооперативних процесів у найскрутніші часи.

Яскравий приклад позитивної ролі державної підтримки кооперації у критичний період її розвитку дає досвід США. В міжвоєнний період у країні були прийняті на федеральному рівні дуже важливі рішення щодо підтримки кооперативів, особливо маркетингових. Ще на початку 1920-х років серед фермерів поширилася ідея створення достатньо великих кооперативів, здатних контролювати ціни в межах штату або регіону.

До цього часу увага фермерів концентрувалася на створенні дрібних, переважно місцевих кооперативних організацій. Час довів, що майбутнє належить крупним, спеціалізованим кооперативам, які базуються на таких основних принципах:

- зосередження кооперативів на конкретний вид сільськогосподарської продукції, а не на певну територію;
- юридичні договори з членами кооперативу;
- надання консалтингових послуг;
- безпосередні відносини кооперативу з своїми членами;
- контроль над великою кількістю продукції з метою домінування на ринку;
- демократичний контроль.

Новий курс президента Ф. Рузвельта у 1933 р., елементом якого була підтримка сільськогосподарських кооперативів, привів до значного зростання обсягу кооперативного бізнесу і чисельності кооперативних організацій у сільському господарстві США. Це був період виникнення великомасштабних кооперативів і численних торговельно-посередницьких асоціацій на кооперативних засадах. Все частіше кооперативи вдавалися до поєднання маркетингових і постачальницьких функцій. Завдяки поліпшенню фінансової ситуації кооперативи почали приділяти увагу переробці сільськогосподарської продукції та розвитку власного виробництва добрив, хімікатів, пально-мастильних матеріалів, засобів механізації, запасних частин тощо. Ними також була визнана необхідність розширення науково-дослідних робіт у зростаючому агробізнесі, освіти членів кооперативів, систематизованого підвищення кваліфікації директорів, а також спеціальної підготовки менеджерів та іншого найманого персоналу. В цей період також сформувалася система кредитування у сільському господарстві.

Активізація кооперативного руху в сільському господарстві багатьох країн світу закономірно приводила до все більшого об'єднання кооперативів. У такий спосіб формувалися кооперативні системи різних рівнів, в тому числі і національного. Кооперація в окремих країнах ставала більш структуризованою, а отже, краще організованою. Чи не найяскравішим прикладом було формування в 1930-х роках кооперативної системи сільського господарства Швеції, логіка розбудови якої збереглася практично незмінною до сьогодні (рис. 2).

У 1929 р. в Швеції було створено Національну спілку шведських фермерів - (з 1971 р. - Федерація шведських фермерів), яка поєднала два важливих крила фермерського руху - громадсько-політичний і кооперативний. З одного боку до неї входили місцеві фермерські осередки, їх окружні та регіональні спілки, а з другого боку - фермерські кооперативні організації. Ряди Національної спілки дуже швидко поповнювалися: в 1930 р. вона об'єднувала 19 тис. членів, у 1933 р. - понад 47 тис., в 1938 р. - 68 тис., а на початку 50-х років - 200 тис. Протягом певного періоду громадсько-політичні організації дублювали функції кооперативних, наприклад, займалися постачанням фермерських господарств. Це часом виявлялось навіть дешевшим, ніж у кооперативах, оскільки спілки часто використовували добровільних робітників на громадських засадах. Природно, такий стан речей існував до певного часу, після чого фермери переконалися в доцільності існування постачальницьких кооперативів

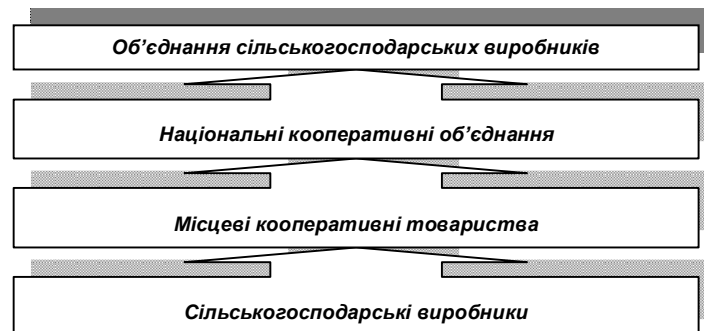

Рис. 2. Організаційна побудова об'єднань організаційно-правових форм господарювання

Поступово Національна спілка шведських фермерів почала займатися основною функцією - організацією фермерської кооперації. Вона сприяла налагодженню тісних зв'язків між своїми місцевими осередками і первинними кооперативними товариствами, а також організувала нові кооперативи. Завдяки підтримці уряду і просвітницькій роботі були створені нові національні кооперативні об'єднання: в 1930 р. - Шведська банківсько-кредитна спілка, 1932 р. - Шведська спілка виробників молока, в 1933 р. - Шведська спілка збуту м'яса, Шведська спілка збуту яєць і Шведська спілка власників лісу (1938 р.). Основними елементами політики шведського кооперативного руху на той час були: забезпечення прибутковості фермерських господарств завдяки їх неприбутковому обслуговуванню; використання переваг великомасштабних операцій; максимальне скорочення шляху товарів від виробника до споживача; переведення постачання на планову основу; впровадження стандартизації продукції і контролю за її якістю; турбота про освіту та інформацію кооператорів; налагодження тісних зв'язків з іншими верствами суспільства. Отже, у сільському господарстві Швеції, як і багатьох інших країн, подолання кризи 30-х років відбулося головним чином за рахунок двох факторів: а) відповідальної політики урядів, що взяли під свій контроль розвиток ринкових процесів у сільському господарстві; б) розширення і зміцнення сільськогосподарської кооперації, її координації та співпраці із громадсько-політичними організаціями сільськогосподарських товаровиробників.

Найсуттєвішим досягненням "міжвоєнного" періоду слід вважати перетворення кооперативів на конкурентоспроможні підприємства сфери агробізнесу, що дозволяло фермерам сконцентрувати увагу на виробничих проблемах, в той час як демократично обране керівництво кооперативів більше зосереджувалося на визначенні ринкової стратегії, впровадження у життя якої

доручалося кваліфікованим менеджерам. Все більше уваги приділялося бухгалтерському обліку, аудиту, новим методам ведення бізнесу. Саме у цей період сформувався значна кількість сільськогосподарських кооперативів, що згодом стали широко відомими у світі гігантами агробізнесу.

У Великобританії, Швеції, Швейцарії, кооперативи використовувалися державою для регулювання сільського господарства, виконували роль збутово-розподільчого апарату і працювали під постійним наглядом уряду. Наприклад, у Великобританії під час війни гостро відчувалася нестача продовольства і необхідних ресурсів, тому уряд всіляко підтримував зростання продуктивності сільського господарства, в тому числі шляхом сприяння розвитку кооперації, через які розподілялися добрива та насіння, забезпечувалося раціональне використання сільськогосподарської техніки.

Послідовний шлях розвитку кооперації, її роль і місце в сучасному агробізнесі дають підстави стверджувати, що сільськогосподарські кооперативи є невід'ємним елементом ринкової економічної системи і принципово важливою інституцією демократичного суспільства.

Аналізуючи стан розвитку кооперації в окремих країнах ЄС (табл. 2), слід відмітити, що найбільше кооперативів в Італії, Греції, Німеччині і Франції.

В той же час кількість сільськогосподарських товаровиробників, охоплених кооперацією, найбільша в Німеччині, Австрії та Італії. За середнім розміром членської організації виділяються кооперативи Швеції, Австрії, Фінляндії і Нідерландів, де у середньому в кооперативі налічується понад 1 тис. членів. Найбільший товарооборот у сільськогосподарських кооперативах в абсолютному значенні у Франції, Німеччині, Бельгії, Нідерландах, Італії. Цей же показник в розрахунку на один кооператив досяг найвищої позначки у Швеції.

Таблиця 2. Основні показники сільськогосподарських кооперативів країн Європейського Союзу

Країни	Кількість кооперативів	Кількість членів кооперативів, тис.	Товарооборот, млн. ЕCU	
			всього	в середньому на один кооператив
Великобританія	506	271	7660	15,1
Греція	6919	782	850	0,1
Данія	127	103	9671	76,1
Ірландія	128	186	9590	74,9
Іспанія	4350	950	6300	1,4
Італія	8850	1125	16450	1,9
Нідерланди	251	273	22400	89,2
Німеччина	3950	3280	39300	9,9
Фінляндія	69	99	2634	38,2
Франція	3618	720	52600	14,5

Стосовно галузевого аспекту розвитку кооперації в західноєвропейських країнах слід відмітити, що така форма співробітництва знайшла найбільше поширення

серед виробників молока, м'яса, зерна овочів та фруктів, у сфері матеріально-технічного постачання (табл. 3).

Таблиця 3. Питома вага кооперативів в агробізнесі країн Європейського Союзу в 2010 р. %

Країни	Напрямки діяльності				Матеріально-технічне постачання
	Маркетинг				
	молока	м'яса	фруктів і овочів	зерна	
Австрія	90	50	-	60	-
Бельгія	50	20-30	70-90	-	29
Великобританія	98	0-20	33-45	20	20-25
Греція	20	5-30	12-51	49	40
Данія	93	66-93	20-25	87	64-59
Ірландія	100	30-70	-	69	70
Іспанія	35	20	15-40	20	-
Італія	38	10-15	41	15	15
Люксембург	80	25-30	-	70	75-95
Нідерланди	82	35	70-96	70	40-50
Німеччина	55-60	30	60	-	50-60
Португалія	83-90	-	35	-	-
Фінляндія	94	68	-	-	40-60
Франція	49	27-88	35-50	75	50-60
Швеція	99	79-81	60	75	75

В таких країнах, як Ірландія, Великобританія, Швеція, Фінляндія, Данія практично усі виробники молока беруть участь в сільськогосподарській кооперації. Це пояснюється надійністю маркетингових каналів реалізації молока, які знаходяться під контролем тих, хто його виробляє. Молочарські кооперативи поділяються на такі, що збирають молоко від своїх членів-клієнтів і переробляють його, і ті, що займаються лише його збиранням і реалізацію переробним компаніям. В Німеччині, наприклад, лише третина молочарських кооперативів займається переробкою молока, решта поставляє молоко в регіональні молочні центри, що функціонують на акціонерних засадах.

Характерною рисою молочарського бізнесу є зростання концентрації виробництва у переробних кооперативах. Наприклад, такі кооперативи-гіганти як "MD Foods" в Данії, "Sodiaal" у Франції, "Milk Margue" у Великобританії, "Aria" в Швеції домінують на вітчизняних ринках молока і молочних продуктів. Велика концентрація молочарського бізнесу надає кооперативам можливість використовувати найсучасніші технології переробки і широко відомі торгові марки, проводити гнучку товарну політику, отримати доступ на міжрегіональні і міжнародні ринки, комбінувати молочарський бізнес з матеріально-технічним постачанням та іншими важливими послугами, послаблювати негативний вплив сезонних коливань у виробництві молока.

Західноєвропейським кооперативам виробників м'яса також характерна тенденція концентрації виробництва, переробки і маркетингової діяльності. Наприклад, в Данії 4 кооперативним свиновійням належить 95% ринку м'яса в країні. Висока конкурентоспроможність фермерських м'ясних кооперативів (контроль 50-90% ринку м'яса) у таких країнах, як Австрія, Данія, Ірландія, Фінляндія, Франція, Швеція є доказом здатності кооперативів вистояти перед зростаючим тиском ринкових факторів завдяки гнучкому реагуванню на зміну споживчого попиту, використанню найсучасніших безвідхідних технологій, високому професіоналізму управлінського персоналу.

Кооперативна форма агробізнесу поширена серед західноєвропейських виробників іншої тваринницької продукції - птиці, яєць, вовни, а також у розведенні тварин. Наприклад, у Франції через кооперативи реалізується 45% м'яса птиці, в Німеччині - 17%, у Греції - 30%. У Швеції кооперативне об'єднання виробників яєць "Kronagg", що функціонує на національному рівні, має у своєму складі мережу спеціалізованих кооперативів і три заводи, які здійснюють калібрування, пакування, контроль якості і збут продукції. Це об'єднання контролює 40% ринку яєць в країні.

Вагомою для фермерів США є роль маркетингових кооперативів, особливо в галузях молочного скотарства, виробництва зерна, фруктів і овочів, бавовни, реалізації худоби (табл. 4).

Таблиця 4. Питома вага кооперативів в агробізнесі США і Канади, %

Види продукції і постачання	США (2010р.)	Канада (2010 р.)
Маркетинг основних видів сільськогосподарської продукції		
Молоко	86	59
Зерно і олійні культури	40	54
Бавовна	41	-
Фрукти	20	25
Овочі	20	7
Худоба	13	20
Птиця	-	54
Мед і кленовий сік	-	15
Яйця	-	3
Основні види матеріально-технічного постачання		
Добрива	45	25
Пальне	42	50
Засоби захисту рослин	35	-
Корми	21	30-55
Насіння	11	50
Машини і обладнання	-	15-40

Розвиток кооперативного маркетингу зумовлений двома основними факторами: з одного боку, нарощуванням обсягів виробництва, що стає можливим завдяки впливу науково-технічного прогресу, а з іншого - посиленням проблем збуту продукції з одночасним зростанням конкуренції у цій сфері. Зберігається тенденція стабілізації обсягів матеріально-технічного постачання за допомогою кооперативів, що відбувається завдяки забезпеченню кооперативами належної якості, прийнятних цін, ефективних каналів розподілу продукції та налагодженні відповідного.

Найбільше американські фермери використовують можливість кооперативного співробітництва для закупівлі пально-мастильних матеріалів та добрив. Багато

постачальницьких кооперативів мають власну мережу дочірніх підприємств для виробництва засобів виробництва. Закономірним стало поєднання кооперативами поряд з їх основним призначенням, додаткових функцій, що представляють інші напрями кооперації. Наприклад, маркетингові кооперативи можуть займатися матеріально-технічним постачанням, що пов'язане з їх основною спеціалізацією, а постачальницькі - допомагати у збуті продукції. Ті та інші можуть пропонувати широкий асортимент послуг, у тому числі надавати кредити і здійснювати певні види страхування. Проте сільськогосподарська статистика США формально не передбачає статус багатифункціональних кооперативів, і в будь-якому випадку відповідно до своєї

домінуючої функції, кооперативи належать або до маркетингових, або до постачальницьких, чи до сервісних.

Всього в кооперативному секторі США працює 236 маркетингових молочарських кооперативів із загальною кількістю 105 тис. членів. Кооперація в молочарському бізнесі залишається досить привабливою, про що свідчить зростання питомої ваги реалізованого через кооперативи молока від 78% у 1985 р. до 86% у 1994 р. Існує чітка тенденція динамічного розвитку молочарських кооперативів. Так, за період 1988-1997 рр. їх річний товарооборот зріс в абсолютному значенні на 6,8 млрд. доларів (приріст склав 41%), в розрахунку на один кооператив - на 43,5 млн. доларів (78%), а в розрахунку на одного члена кооперативу - на 102,2 тис. доларів.

Принципово важливою сферою кооперативного агробізнесу в Канаді є також матеріально-технічне постачання. В країні існує 255 сільськогосподарських постачальницьких кооперативів, загальна кількість їх членів становить 473 тис., а товарооборот сягає 2,9 млрд. доларів Канади. Найбільшим серед них є регіональний кооператив "Cooperative federee de Quebec" (CFQ), який постачає більше половини усіх кормів, що реалізуються через кооперативи. Він є постачальником 75% пального, що використовується фермерами провінції Квебек. Поряд з постачальницькою функцією CFQ здійснює на власних і спільних підприємствах переробку м'яса худоби та птиці, маркетинг фруктів і овочів, переробку і реалізацію молока. Він став найбільшим роботодавцем серед канадських кооперативів, створивши у 1998 р. 7,4 тис. робочих місць.

Особливість постачальницької кооперації у сільському господарстві Канади полягає в тому, що її здійснюють не лише сільськогосподарські, а й споживчі кооперативи. Наприклад, кооператив "Federated Cooperatives Inc." або FCI (головний офіс у м. Саскатун, провінція Саскатчеван) є другим за товарооборотом кооперативом у Канаді (2,3 млрд. канадських доларів у рік) і являє собою вертикально інтегровану кооперативну систему, що спеціалізується на торгівлі бакалеєю, паливом, пиломатеріалами, металевими виробами, будівельними матеріалами, кормами тощо. До складу FCI входять 365 членів, серед яких 322 споживчі товариства у формі магазинів роздрібною торгівлі, декілька інших кооперативів різних напрямів, у тому числі сільськогосподарських, 2 об'єднання кредитних спілок, 2 релігійні коледжі і Саскатунський університет.

Країною з розвинутим кооперативним рухом і високою культурою кооперації, досвід якої варто розглянути, є Японія. В цій країні немає таких гігантів кооперативного бізнесу як у Західній Європі, США і Канаді, проте кооперація японських сільськогосподарських товаровиробників досконало структурізована і являє собою цілісний механізм забезпечення ефективного функціонування аграрного сектора. Поряд з економічною діяльністю кооперативи є невід'ємною складовою соціального життя сільського населення, мають значний вплив на формування аграрної політики уряду. Практично усі виробники сільськогосподарської продукції є членами кооперативів.

Японські кооперативи на первинному рівні поділяються на дві групи: багатофункціональні і спеціалізовані. З 8038 японських сільськогосподарських кооперативів 3898 належать до групи багатофункціональних. Ця модель кооперації побудована на традиціях взаємодопомоги між членами японської громади, хоча сучасна форма кооперації орієнтована виключно на ринкові відносини і базується на жорсткій конкуренції з іншими, некооперативними спробами задоволення економічних потреб сільських товаровиробників. Існування багатофункціональних кооперативів зумовлено профілем сільського господарства

У Франції склалася своя модель кооперації у спільному використанні техніки - CUMA (Cooperatives d'utilisation de material agricole). В країні нараховується близько 13 тис. таких об'єднань, що обслуговують 260 тис. сільськогосподарських товаровиробників за допомогою 3,8 тис. найманих працівників. Де-юре вони мають статус сільськогосподарських кооперативів, хоча

де-факто в офіційній кооперативній статистиці відображаються окремо. Цей факт пояснюється неординарністю такої моделі кооперації, її певними відмінностями від традиційних кооперативів в агробізнесі.

Доречно звернутися до досвіду розвитку кооперації у сільському господарстві Ізраїлю. Унікальність цього досвіду визначається, головним чином, соціальним забарвленням кооперативних процесів в аграрній сфері, що свого часу привело до утворення цілісних соціально-економічних систем, які існують на кооперативних засадах. Це означає, що кооперація сільськогосподарських товаровиробників глибоко переплітається з організацією життя мешканців сільської місцевості, фактично є способом їх життя.

Висвітлений зарубіжний досвід дає можливість зробити деякі висновки методологічного характеру, щоб підкреслити ті аспекти розвитку кооперативного руху, що мають транснаціональне значення:

1. Кооперативні підприємства, як прояв вищої форми сільськогосподарської кооперації, головним чином виникали в зарубіжних країнах не тоді, коли сільське господарство було на піднесенні і економіка перебувала у фазі економічного зростання, а навпаки - коли сільське господарство і економіка в цілому були у кризовому стані. Проте розвиток кооперації повинен був мати певні передумови політичного, соціального, економічного, психологічного та юридичного характеру. Створення кооперативів було відомою на зростання агресивності ринкового середовища.

2. Кооперативи, оскільки вони є формою самопомоги сільськогосподарських товаровиробників, у процесі становлення розраховували в першу чергу на кошти своїх клієнтів-власників, і тому їх еволюція до рівня сучасних підприємств агробізнесу була тривалою і відбувалася шляхом переходу від простих і вузькоспеціалізованих форм співробітництва до складних та багатофункціональних.

3. Кооперація сільськогосподарських товаровиробників у розвинутих країнах існує у сфері їх ринкової діяльності і практично не отримала поширення у сфері виробництва. Бажання деяких дослідників знайти форми колективного ведення сільського господарства в розвинутих країнах є результатом дії стереотипів, сформованих комуністичною ідеологією.

4. Сільськогосподарські кооперативи, хоча й виконують важливу роль у ринковій діяльності сільськогосподарських товаровиробників, не є єдиною формою реалізації їх спільних економічних інтересів. Ступінь розвитку кооперативних процесів в окремих галузях і по напрямках діяльності визначається конкурентними вигодами, що надає кооперативне підприємство (наприклад, зниження ризику, сталі канали реалізації, можливість впливу на процес ціноутворення, обслуговування на найсприятливіших умовах тощо).

Список використаної літератури:

1. *Коровкин В.* Мировой опыт обеспечения продовольственной безопасности / Коровкин В., Якушина Г. // *Международный сельскохозяйственный журнал.* – 2008. - №6. – С.38-41.
2. *Зіновчук В.В.* Організаційні основи сільськогосподарського кооперативу. – 2-е вид. доп. і перероб. / Зіновчук В.В. – К.: Логос, 2001. – 380с.
3. *Цимбал В.О.* Кооперативні принципи Андрія Палія // *Економіка АПК.* – 2009. - №2. - С. 46-47.
4. Березін О.В. Стан та шляхи підвищення ефективності заготівельної галузі споживчої кооперації України: монографія / Березін О.В., Березіна Л.М., Бутенко Н.В. – Полтава: РВЦ ПУСКУ, 2007. – 193 с

ПІРИГ Галина Ігорівна – кандидат економічних наук, доцент кафедри інженерного менеджменту, факультет аграрної економіки і менеджменту Тернопільського національного економічного університету.

ЛЕШЧИК Ірина Богданівна – кандидат економічних наук, доцент кафедри аграрного менеджменту і права, факультет аграрної економіки і менеджменту Тернопільського національного економічного університету.

Надійшла до редакції: 11.04.12 р.